

УДК (UDC) 94 (477.42) «1965/1970»-053.6-058.68+343.85

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2022.1\(37\).575](https://doi.org/10.33782/eminak2022.1(37).575)

CHILD NEGLECT AND JUVENILE DELINQUENCY IN ZHYTOMYR OBLAST IN MID-1960S – EARLY 1970S AND MEASURES TO PREVENT THEM

Igor Vlasyuk

Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)

e-mail: vlasyuk@zu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

ABSTRACT

The purpose of the study is to analyze the state of child neglect and juvenile delinquency in the named region in the mid-1960s – early 1970s and measures aimed at overcoming those problems among minors.

The scientific novelty of the paper is in the fact that there is still no comprehensive study on the situation and prevention of child neglect and juvenile delinquency in Zhytomyr oblast in the mid-1960s – the first half of the 1980s; archival sources are used to analyze the problem.

Conclusions. A serious problem in the Ukrainian SSR, and in particular in Zhytomyr oblast in the second half of the 1960s – early 1970s, was the growth of neglect and delinquency among minors. Theft of personal and state property and hooliganism prevailed among those crimes. Appropriate public authorities took measures against offenders, as well as to prevent crimes from being committed by minors. However, the conducted research has shown insufficient control and other major shortcomings on the part of appropriate public authorities and schools in working with juvenile offenders. Under the conditions of the ruling party's power and its ideology, emphasis was directly placed on issues of fighting against juvenile delinquency, and the atheistic education of youth was carried out.

Among the preventive measures, the proper organization of educational work among children and adolescents was of great importance and required special attention from school, parents, and the enterprises where they worked.

One of the important fields of work of state bodies was the prevention of accidents among children. The problem was especially topical for neglected children, learners who did not attend or often missed classes at school.

The problem of child neglect and juvenile delinquency in Zhytomyr oblast in the 1970s – 1980s requires further research.

Keywords: Zhytomyr oblast, Ukraine, juvenile delinquency, offense, commission for juvenile affairs, educational work

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ І ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ В СЕРЕДИНІ 1960-Х – НА ПОЧАТКУ 1970-Х РР. ТА ЗАХОДИ ЇХНЬОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Ігор Власюк

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

e-mail: vlasjuk@zu.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4679-4101>

АНОТАЦІЯ

Метою статті є аналіз стану дитячої бездоглядності та підліткової злочинності у названому регіоні в середині 1960-х – на початку 1970-х рр. та заходів, спрямованих на подолання цих проблем серед неповнолітніх.

Наукова новизна статті полягає в тому, що автор намагається створити, відсутнє на сьогодні, комплексне дослідження стану та профілактики дитячої бездоглядності і підліткової злочинності у Житомирській області зазначеного періоду.

Висновки. Серйозною проблемою в УРСР, та зокрема в Житомирській області, у другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. було зростання бездоглядності та злочинності серед неповнолітніх. Серед цих злочинів переважали крадіжки особистого та державного майна, хуліганство. Відповідні органи влади вживали заходів до правопорушників, а також до запобігання скоєння їх неповнолітніми. Однак перевірки показали недостатній контроль та інші серйозні недоліки з боку відповідних органів, шкіл у роботі з неповнолітніми правопорушниками. В умовах влади правлячої партії та її ідеології чітко розставлялися акценти й у питаннях боротьби з підлітковою злочинністю, проводилося атеїстичне виховання молоді.

Серед профілактичних заходів важливе значення мала правильна організація виховної роботи серед дітей і підлітків, яка потребувала уваги з боку школи та батьків, підприємств, на яких вони працювали.

Одним з важливих напрямів роботи державних органів було запобігання нещасних випадків серед дітей. Проблема була особливо актуальною щодо бездоглядних дітей, учнів, які не відвідували або часто пропускали заняття в школі.

Подальшого дослідження потребує проблема дитячої бездоглядності та злочинності неповнолітніх у Житомирській області у 1970-х – 1980-х рр.

Ключові слова: Житомирська область, підліткова злочинність, правопорушення, комісії у справах неповнолітніх, виховна робота

Бездоглядність і злочинність неповнолітніх в Україні були не лише проблемами радянського періоду, однак вони продовжують існувати й сьогодні, тісно переплітаючись із соціально-економічною, суспільно-політичною сферами життя держави, її ідеологією, станом розвитку сімей, роботою правоохоронних органів, системою виховання молоді тощо.

Названа проблема знайшла своє відображення у наукових працях радянського періоду та сучасних дослідженнях. Зокрема, державну політику щодо дітей і підлітків в УРСР у 1960-1980-х рр. проаналізовано у праці К. Богатирчук¹. Питання профілактики девіантної поведінки дітей і молоді в Україні у 50-ті – першій

---

¹ Богатирчук К.О. Повсякденне життя дітей і підлітків шкільного віку в Українській РСР (друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук. Київ, 2017. 21 с.

половині 80-х рр. XX ст. висвітлено у монографії Л. Штефана, О. Юшко, Н. Борецької². Заходам запобігання злочинності неповнолітніх у радянський період присвячено статтю Н.Юзікової³. Аналіз використання громадських об'єднань (зокрема, добровільних народних дружин) у запобіганні та протидії злочинності серед неповнолітніх в Україні у названій період здійснено у колективній монографії «Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід»⁴.

На сьогодні відсутнє комплексне дослідження стану та профілактики дитячої бездоглядності та підліткової злочинності у Житомирській області в середині 1960-х – першій половині 1980-х рр., що й зумовило актуальність і наукову новизну представленої розвідки.

Метою статті є аналіз стану дитячої бездоглядності та підліткової злочинності у названому регіоні в середині 1960-х – на початку 1970-х рр. та заходів, спрямованих на подолання цих проблем серед неповнолітніх.

Необхідно зазначити, що період, який є предметом нашого дослідження, мав свої особливості щодо боротьби з бездоглядністю та злочинністю неповнолітніх. Керівництво СРСР намагалося стабілізувати соціально-економічну ситуацію в країні, були спроби проведення економічних реформ. Соціальна та політична сфери життя мали свої приховані протиріччя та проблеми, незважаючи на зовнішню відносну стабільність. В умовах влади правлячої партії та її ідеології чітко розставлялися акценти й у питаннях боротьби з підлітковою злочинністю. Зокрема, Н.Юзікова виділяє таку важливу особливість цього часу: увага акцентувалася на виховно-профілактичні заходи, ідейно-політичне, моральне, трудове виховання молоді; залучення різних кіл громадськості до вирішення цих проблем⁵. Показники загального рівня злочинності в УРСР мали тенденцію до збільшення: якщо протягом 1961-1965 рр. вона збільшилася на 3,7%, то у 1966-1970 рр. – на 7,6%⁶.

У Житомирській області у другій половині 1960-х рр., як і в інших регіонах Української РСР, існували проблеми бездоглядності та злочинності серед неповнолітніх. Про стан підліткової злочинності в області можна дізнатись, насамперед, з протоколів засідань міської та обласної рад депутатів трудящих за відповідні роки. Наприклад, аналіз протоколу № 2 засідання Житомирської міської ради депутатів трудящих від 1 червня 1965 р. показує, що особливо багато правопорушень вчиняли підлітки. За п'ять місяців 1965 р. у дитячу кімнату міліції м. Житомира за правопорушення було доставлено понад 100 підлітків; розглянуто на комісії у справах неповнолітніх більше 50; 13 доставлялося у виверезник, 10 підлітків передано до суду, 15 притягнуто до кримінальної відповідальності. З доставлених до медвиверезників 1 057 чоловік – 26 були підлітками, що було

² Штефан Л.А., Юшко О.В., Борецька Н.Ю. Профілактика девіантної поведінки дітей та молоді в Україні: ретроспективний аналіз: монографія. Харків, 2018. 200 с.

³ Юзікова Н.С. Заходи запобігання злочинності неповнолітніх за радянських часів // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2011. № 4 (21). С. 111-116.

⁴ Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В.В. Голіна, М.Г. Колодяжний, С.С. Шрамко та ін. Харків: Право, 2017. 284 с.

⁵ Юзікова Н.С. Вказ. пр. С. 111.

⁶ Мельник П.О. Кримінально-правове забезпечення протидії організованій злочинності в УРСР (1960-1991 рр.): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. С. 123.

значно більше у порівнянні з відповідним періодом 1964 р. Зростання хуліганських проявів і порушень громадського порядку в місті свідчило про те, що працівники прокуратури, міліції, суду мали багато недоліків у цій роботі, а іноді ліберально ставилися до хуліганів, допускаючи невиправдану тяганину у перевірках і розслідуванні кримінальних справ про хуліганство⁷.

Негативний вплив на формування світогляду школярів та їх вчинки, у т.ч. щодо скоєння різних видів правопорушень, мало й атеїстичне виховання. К. Богатирчук зазначає, що це був один з провідних напрямів ідейної роботи, елементи якого було обов'язково включено до шкільних навчальних планів і позашкільної роботи з учнями⁸. Наприклад, зміст протоколу № 2 засідання Житомирської міської ради депутатів трудящих від 1 червня 1965 р. показує, що один з директорів житомирських шкіл звернувся з проханням до виконкому міськради та адміністративних органів міста вжити усіх заходів, щоб запобігти втягненню дітей до релігії з боку батьків; закликав виховувати дітей у комуністичному дусі⁹.

Значна кількість дітей та учнівської молоді мали слабкі знання, погано поводити себе в школі та поза школою, порушували громадський порядок в місті, робили аморальні вчинки, деякі з них вчиняли злочини. Недоліки, що мали місце у виховній роботі з учнівською молоддю, пояснювалися відсутністю належних зв'язків між школою та сім'єю, недостатньою допомогою з боку громадських організацій, підприємств та установ школам. Особливо багато правопорушень і злочинності було у середині 1960-х рр. з боку дітей окремих шкіл м. Житомира, у культурно-освітньому училищі та профтехучилищах №№ 6, 7, що свідчило про низький рівень у них навчально-виховної роботи, недостатню роботу педагогічних колективів по запобіганню правопорушень і злочинності серед дітей і підлітків.

На ряді підприємств (панчішній фабриці, заводі електроштитових приладів, заводі автозапчастин, мебльовому комбінаті й ін.) не було створено належних умов для праці підлітків. Керівники підприємств не виявляли належної турботи, щоб підлітків протягом 1-2 років навчити певній спеціальності, не створювали їм належних умов для продовження навчання у вечірніх школах, не завжди надавали змогу користуватися пільгами, які було передбачено постановами уряду для молоді, яка навчалася без відриву від виробництва.

Значні недоліки мали місце і в організації культурного дозвілля дітей, учнівської молоді та підлітків, які працювали на виробництві. У школах, училищах, технікумах, клубах і палацах культури залучалося мало молоді до гурткової роботи, особливо художньої самодіяльності. Також недостатньо проводилася робота по залученню молоді та школярів до заняття спортом, гуртків оборонно-масової роботи. Такі ж недоліки мали місце з боку окремих домоуправлінь (наприклад, відсутність спортивних майданчиків) і жіночих рад¹⁰.

Важливе значення в школах і середніх спеціальних навчальних закладах мало трудове виховання, зв'язки їх з виробництвом. Поряд з цим проводилася постійна політико-ідеологічна робота, що мала на меті формування у дітей і підлітків комуністичної свідомості, довіри до правлячої партії.

Одним із завдань, що ставилося перед міським відділом народної освіти, директорами шкіл було повне охоплення учнів шкіл навчальною та виховною

⁷ Державний архів Житомирської області (ДАЖО). Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 1687. Арк. 2.

⁸ Богатирчук К.О. Вказ. пр. С. 12.

⁹ ДАЖО. Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 1687. Арк. 4.

¹⁰ Ibid. Арк. 7.

роботою, посилення організаційної та масово-роз'яснювальної роботи серед батьків і населення міста, підвищення відповідальності батьків за навчання та виховання своїх дітей; посилення зв'язків школи із сім'ями дітей і виробництвом; зобов'язати депутатські ради, домові комітети, жіночі ради домоуправлінь посилити виховну роботу серед дітей і підлітків за місцем проживання. Виконавчому комітету міської ради ставилося завдання посилити нагляд за дотриманням законності по запобіганню бездоглядності та правопорушень неповнолітніх. Комісії у справах неповнолітніх необхідно було посилити контроль за виконанням своїх рішень. Міський відділ міліції мав своєчасно виявляти та притягувати до суворої відповідальності громадян, з вини яких неповнолітні вчиняли злочини, забезпечити чітку взаємодію з громадськими організаціями та робітничими колективами у проведенні профілактичної роботи щодо запобігання бездоглядності та правопорушень неповнолітніх; покращити роботу дитячої кімнати міліції. Керівники підприємств, установ та організацій були зобов'язані прийняти участь у будівництві спортивних майданчиків біля підприємств, у районах розташування їхнього відомчого житлового фонду. Важливо було ширше використовувати для дітей культурно-освітні, видовищні та спортивні заклади¹¹.

Серйозні недоліки, які мали місце в роботі обласних і районних виконкомів, інших органів, до компетенції яких належала робота з неповнолітніми правопорушниками, призводили до збільшення підліткової злочинності. Наприклад, за 10 місяців 1966 р., порівняно з відповідним періодом минулого року, вона збільшилася в області на 22,3%. При цьому у Житомирі вона складала четверту частину від кількості усіх злочинів, скоєних неповнолітніми. Значне збільшення таких правопорушень мало місце в Ємільчинському, Коростенському, Бердичівському й інших районах області¹². Перевірки показали, що в окремих школах Коростенського, Черняхівського, Ємільчинського районів області мали місце антипедагогічні методи виховання; не було влаштовано на роботу частину випускників шкіл у Житомирі (89), Бердичеві (34), Коростені (21), Новограді-Волинському (16), тому від керівників підприємств та організацій вимагалось дотримуватись виконання законів про охорону трудових прав підлітків. У низці випадків адміністративні органи зтягували перевірку та розслідування правопорушень, із запізненням передавали матеріали на розгляд комісії у справах неповнолітніх¹³.

Серед рішень, щодо попередження злочинності серед неповнолітніх, важливе значення надавалось заслуховуванню їх батьків на загальних зборах підприємств, установ та організацій, де вони працювали та вживання до них суворих заходів впливу; посилення боротьби з дорослими, які втягували дітей у злочинну діяльність¹⁴.

Як показує зміст рішення Олевської районної ради депутатів трудящих від 20 лютого 1967 р., в Олевську не було дитячої кімнати, не завжди встановлювалось шефство над дітьми-правопорушниками з боку вчителів та громадськості. Крім того, існували і вищеназвані недоліки щодо попередження підліткової злочинності. Серед заходів, щодо поліпшення виховання неповнолітніх і запобігання

¹¹ Ibid. Арк. 8-10.

¹² ДАЖО. Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 1698а. Арк. 154.

¹³ Ibid. Арк. 155

¹⁴ Ibid. Арк. 156-157.

злочинності, важливе значення відводилося відділу культури, кінофікації. Загалом, робота культурно-освітніх установ мала завжди велике значення у формуванні свідомості молоді. Зокрема, ставилося завдання забезпечити колективне відвідування дітьми разом із вчителями кінотеатрів і клубів, щоб, наприклад, в Олевську демонструвалося 2-3 дитячі кіносеанси на тиждень, а в селах району – по 1-2. Традиційно важливими були батьківські збори в школах, проведення роботи директорами шкіл серед батьків тощо. Новим було створення у районі Ради сприяння по боротьбі з правопорушеннями серед неповнолітніх¹⁵.

Одним з важливих напрямів роботи державних органів було запобігання нещасних випадків серед дітей. Проблема була особливо актуальною щодо бездоглядних дітей, учнів, які не відвідували або часто пропускали заняття в школі. Незважаючи на те, що проводилася певна робота у цьому напрямі, кількість таких випадків була досить великою. Так, протягом 1969 р. та першої половини 1970 р. у Житомирській області внаслідок різних нещасних випадків загинуло 58 і дістали травми 75 дітей (у т.ч. від шляхових пригод – було вбито 23 і травмовано 60 дітей; від вибухонебезпечних предметів зазнали травм 15 дітей, від електроструму, обвалів та інших причин – 16; загинуло на воді 19 дітей. Найбільше таких випадків сталося у Житомирському, Радомишльському, Бердичівському, Коростишівському районах і місті Житомирі¹⁶.

На жаль, мали місце випадки, коли виконавчі комітети районних і міських рад депутатів трудящих, органи прокуратури та міліції на місцях не притягали до відповідальності осіб, з вини яких сталися нещасні випадки з дітьми. У багатьох випадках відповідні органи влади, керівники підприємств та організацій не визначили на річках і водоймищах місця купання, не влаштували огорожі, рятувальних постів (управління Іршанського гірничо-збагачувального комбінату, Лугинський, Коростишівський, Ємільчинський райвиконкоми).

Виконком обласної ради депутатів трудящих зобов'язав своїм рішенням № 365 від 13 липня 1970 р.: на час літніх канікул повсюдно на річках та інших водоймищах обладнати дитячі купальні, виділити спеціальні місця для навчання дітей плаванню з обов'язковим чергуванням тренерів; впорядкувати містки, кладки, броди й інші переходи через водоймища, по яких переходять діти до шкіл, таборів тощо; у зонах піонерських таборів, шкіл, дитячих садків та інших місць масового перебування дітей упорядкувати круті схили, глинясті урвища, які можуть загрожувати обвалом; встановити суворий контроль за справністю транспорту, який використовується для перевезення дітей і правилами їх перевезення; систематично проводити масово-роз'яснювальну роботу серед школярів та їх батьків про правила руху, безпеку у поведженні з вибухонебезпечними предметами, про додержання правил поведінки на воді та техніки безпеки при проходженні практичних занять, залучаючи до цього громадськість, комісії у справах неповнолітніх, комсомольські, профспілкові організації, педагогічні колективи шкіл та органи міліції, використовувати різноманітні засоби пропаганди, особливо пресу та радіо; для більш оперативного вирішення питань щоквартально аналізувати випадки дитячого травматизму та вживати невідкладних заходів до їх запобігання; обласний відділ народної освіти,

¹⁵ ДАЖО. Ф. Р-1654. Оп. 7. Спр. 330. Арк. 209-211.

¹⁶ ДАЖО. Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 1948. Арк. 142.

обласний військовий комісаріат та обласний комітет ДТСААФ мали посилити роз'яснювальну роботу та провести профілактичні заходи з метою недопущення підривання дітей на вибухонебезпечних предметах¹⁷.

Злочинність серед неповнолітніх продовжувала залишатись серйозною проблемою суспільства і на початку 1970-х рр. Незважаючи на проведену роботу показники цієї злочинності були високими. Так, за 9 місяців 1970 р. неповнолітніми було скоєно 143 карних злочини (брало участь 153 підлітки), що складало 10,7% усіх скоєних злочинів в області. Порівняно з попереднім періодом 1969 р. злочинність серед неповнолітніх збільшилася на 8,8%; при цьому у Житомирі – на 41%; Бердичеві – на 25%; Володар-Волинському районі – на 50%; Ружинському районі – на 100%. Аналіз стану злочинності серед неповнолітніх за 1968-1970 рр. в Житомирській області вказує на збільшення осіб, притягнутих за скоєння цих злочинів до кримінальної відповідальності (з 96 до 113). За видами злочинів за ці ж роки найбільше було скоєно крадіжок особистого майна (42-29), хуліганських дій (37-47) і крадіжок державного майна (20-39). Меншими за кількістю були розбій, пограбування, вбивство, важкі тілесні ушкодження, згвалтування¹⁸.

У переважній більшості випадків підлітки вчиняли злочини у нетверезому стані. Зі 153 підлітків 33 були комсомольцями. Були випадки, коли учні шкіл вчиняли злочини заради придбання спиртних напоїв. Так, учень 8-го класу Заречанської школи Ружинського району разом з учнями Верховнянського сільськогосподарського технікуму вчинили у лютому 1970 р. крадіжки спиртних напоїв з магазину с. Криловка цього району вартістю 1 619 крб. і забрали з каси 400 крб.; у березні ними було скоєно повторну крадіжку з цього магазину¹⁹.

24% з усіх злочинів, скоєних неповнолітніми, вчинили особи, які ніде не вчилися і не працювали. Внаслідок безконтрольності батьків за поведінкою своїх дітей у позанавчальний час, недостатньої виховної роботи у школах бездоглядність залишалась високою.

За 9 місяців 1970 р. у дитячі кімнати міліції в області було доставлено 292 підлітки за різні правопорушення (у т.ч. 235 учнів шкіл, 14 учнів ПТУ, 29 ніде не працюючих). Серед скоєних ними злочинів переважали дрібні крадіжки та хуліганство, бродяжництво. За попередній 1969 р. кількість неповнолітніх правопорушників у дитячих кімнатах міліції була значно меншою (112).

До скоєння злочинів підлітки вдавалися і через відсутність працевлаштування. Це була проблема, наприклад, випускників шкіл 1970 р. Станом на 1.01.1970 р. не було працевлаштовано 493 особи²⁰.

Рішення щодо попередження підліткової злочинності, які приймалися владою, мали бути комплексними. Зокрема йшлося про такі заходи: 1) розширити мережу військово-спортивних таборів, таборів праці та відпочинку, забезпечити їх необхідними кадрами та матеріальною базою; 2) органи внутрішніх справ були зобов'язані своєчасно викривати неповнолітніх правопорушників і вживати заходів до усунення причин та умов цих правопорушень; 3) обласному суду рекомендувалося більше практикувати показово-виїзні засідання народних судів;

¹⁷ Ibid. Арк. 143-144.

¹⁸ ДАЖО. Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 1951. Арк. 130-131.

¹⁹ Ibid. Арк. 132.

²⁰ Ibid. Арк. 133.

4) частіше передавати неповнолітніх, засуджених до мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, під нагляд громадських вихователів; 5) ставилося завдання розробити систематизовану тематику для вивчення норм радянського права, питань комуністичної моралі з учнями шкіл і середніх спеціальних навчальних закладів; розгорнути більш активну роботу серед населення, особливо дітей і підлітків з пропаганди правових знань²¹.

Серед неповнолітніх особливу тривогу викликали ті, хто ніде не працював і не навчався. Вони часто займалися бродяжництвом, пияцтвом і вчиняли злочини. Про це свідчать окремі кримінальні справи щодо неповнолітніх. Так, Людмила І., яка після закінчення 8 класів середньої школи ніде не працювала та не навчалася, видавала себе за жінку робітника обкому партії, представника міліції та входила в довіру до громадян й обманювала їх, отримуючи від них гроші та цінності. З боку сільради, комсомольської організації, Комісії у справах неповнолітніх Житомирського району не було вжито належних заходів щодо її працевлаштування²². Загалом же проблема працевлаштування випускників загальноосвітніх шкіл впливала на стан підліткової злочинності у регіоні.

Значну кількість злочинів (крадіжки державного та суспільного майна, хуліганство й ін.) вчинили учні професійно-технічних училищ, особливо Бердичева, Житомира, окремих ПТУ Чуднівського та Малинського районів.

З іншого боку, не завжди вчителі поводити себе правильно з учнями. В обласній прокуратурі були скарги, які свідчили про рукоприкладство окремих вчителів щодо учнів, аморальну поведінку їх, що негативно впливало на виховання.

Матеріали перевірок показували, що, як правило, правопорушення скоювалися підлітками у позанавчальний і позаробочий час. В області було виявлено факти порушення законодавства про працю неповнолітніх (це стосувалося надурочних робіт та у нічний час, ненадання відпусток їм тощо), але фабрично-заводські комітети не реагували на це (льонокомбінат, хлібозавод № 1, Житомирська взуттєва фабрика, завод сільгоспмашин у Новоград-Волинському й ін.). Недостатнім був контроль за дотриманням законодавства щодо охорони прав та інтересів неповнолітніх і з боку обласної ради профспілок²³.

Окремі виконавчі комітети сільських рад депутатів трудящих взагалі не приймали рішень про встановлення опіки над дітьми-сиротами. Відділи народної освіти, комісії у справах неповнолітніх у районах Житомирської області недостатньо контролювали умови проживання та виховання неповнолітніх своїх підопічних (наприклад, у Коростишівському районі)²⁴.

Необхідно звернути увагу на аналіз у звітах місцевої влади проблем попередження злочинності серед неповнолітніх. Наприклад, у рішенні № 96 виконкому обласної Ради депутатів трудящих від 28 лютого 1966 р. про стан роботи по боротьбі з бездоглядністю та злочинністю серед неповнолітніх у Бердичеві, зокрема, було підкреслено: «Причиною правопорушень є недостатня виховна робота серед неповнолітніх, відсутність індивідуальної виховної роботи з боку сім'ї, школи та громадськості». Останній також надавалось важливого значення у цьому процесі: «Мало залучається до роботи актив громадськості, не

²¹ Ibid. Арк. 129.

²² ДАЖО. Ф. Р-1150. Оп. 2. Спр. 2013. Арк. 140.

²³ Ibid. Арк. 141-142.

²⁴ Ibid. Арк. 101.

завжди встановлюється шефство над дітьми-порушниками, що часто веде до повторення правопорушень». До того ж питання організації культурного відпочинку дітей і підлітків вирішувалося незадовільно. У Бердичеві злочинність серед неповнолітніх зростає з 1964 до 1966 р. на 50%, широкого поширення набула дитяча бездоглядність. Робота комісії у справах неповнолітніх у цьому місті мала свої недоліки: наприклад, жодного разу вона не планувала та не заслуховувала звіти про роботу дитячої кімнати міліції; не було створено Ради громадських інспекторів, що було передбачено відповідним положенням про ці комісії²⁵.

Переважно у звітах щодо профілактики злочинності серед неповнолітніх постійно можна побачити такі слова: недостатня робота, недостатній контроль з боку відповідних органів влади, у т.ч. правоохоронних органів.

Іншою проблемою, про яку завжди говорилося у звітах влади, була координація зусиль у вирішенні проблем неповнолітніх органів влади та суспільства. Формальне ставлення до проблем неповнолітніх мало своїми наслідками їх подальші негаразди в особистому та сімейному житті, що впливало на прийняття ними правильних рішень, вчинків тощо. Загалом, була гостра необхідність проводити саме індивідуальну роботу з правопорушниками, позашкільну роботу з неповнолітніми, поліпшити культурно-масову роботу й організацію відпочинку дітей і підлітків²⁶.

У Житомирській області, як і в інших областях УРСР, в середині 1960-х – 70-х рр. був досвід залучення громадськості до охорони правопорядку. Зокрема, діяльність добровільних народних дружин, комсомольських оперативних загонів сприяла відповідним органам у боротьбі з дитячою бездоглядністю та злочинністю неповнолітніх. Вона мала свої позитивні сторони і недоліки²⁷.

На сучасному етапі розвитку нашої держави проблема підліткової злочинності залишається гострою. На думку І.Проценка, прокурора Житомирської області (2012), до скоєння злочинів дітей штовхає «у більшості випадків – брак належної уваги з боку дорослих»; саме ці діти не знайшли розуміння ні в сім'ї, ні в школі, не брали участі у громадському житті, не мали змоги себе реалізувати. Він вважав, що «до кожного підлітка можна знайти індивідуальну стежину»²⁸.

В Україні протягом 2013-2019 рр. спостерігалася тенденція до зниження кількості злочинів, скоєних неповнолітніми. Кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, зменшилася в нашій країні з 7 360 осіб у 2013 р. до 3 495 осіб у 2019 р. Розроблено план заходів з реалізації положень Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року²⁹.

Отже, серйозною проблемою в УРСР та, зокрема, у Житомирській області другої половини 1960-х – початку 1970-х рр., було зростання бездоглядності та злочинності серед неповнолітніх. Як засвідчує статистика, серед цих злочинів переважали крадіжки особистого та державного майна, хуліганство й інші види

²⁵ Ibid. Арк. 189-190, 194.

²⁶ Ibid. Арк. 190.

²⁷ Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід... С. 23.

²⁸ Шпак В. Ігор Проценка: «До кожного підлітка можна знайти індивідуальну стежину». *Урядовий кур'єр*. 28 квітня 2012 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/igor-procenko-do-kozhnogo-pidlitka-mozhna-znajti-i/>

²⁹ Захист прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2019 року / ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2020. С. 65, 68.

правопорушень. Відповідні органи влади часто мали серйозні недоліки у роботі з неповнолітніми, що не сприяло попередженню скоєння цих правопорушень. Важливе значення надавалося ідеологічно-виховній роботі з учнівською молоддю, у т.ч. атеїстичному вихованню. Серед профілактичних заходів важливе значення мала правильна організація виховної роботи серед дітей і підлітків, яка потребувала уваги з боку школи та батьків, підприємств, на яких вони працювали. Організація дозвілля дітей і підлітків мала важливе значення у формуванні їх світогляду, спрямуванню його на потреби дітей, їхньої взаємодії, відчуття себе потрібними у суспільстві, яке оточувало їх. Це було непростим завданням, що потребувало великих зусиль, насамперед з боку сім'ї, особливо уваги та любові батьків до своїх дітей і правильного виховання їх; також неформальної взаємодії школи і сім'ї щодо навчання та виховання дітей і підлітків (що залишається актуальним і сьогодні).

Як ми бачимо, проблеми тогочасного суспільства не зникли у наш час, хоча це дві різні епохи, особливо у державному й ідеологічному аспектах. Кожна епоха ставить свої завдання, має своє забарвлення. Сьогодні, на наш погляд, у нашому суспільстві є нові виклики, негаразди та проблеми, пов'язані з процесом навчання, дозвілля дітей і підлітків, що потребують великої уваги та взаємодії з боку сімей в Україні, працівників шкіл, училищ, усіх відповідних органів державної влади по роботі з дітьми, а також громадських організацій, волонтерів, небайдужих громадян. Особливо необхідно підкреслити поняття взаємодія, оскільки важливо вирішувати сучасні складні проблеми виховання дітей і підлітків комплексно, враховуючи тенденції розвитку суспільства.

Подальшого дослідження потребує проблема дитячої бездоглядності та злочинності неповнолітніх в Житомирській області у 1970-х – 1980-х рр.

REFERENCES

- Bohatyrchuk, K.O.** (2017). *Povsiakdenne zhyttia ditei i pidlitkiv shkilnoho viku v Ukrainiskii RSR (druga polovyna 60-kh – persha polovyna 80-kh rr. XX st.)* [Everyday life of children and adolescents of school age in the Ukrainian SSR (second half of the 60's – first half of the 80's of the XX century)]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Holina, V.V. & Kolodiaznyi, M.H., Shramko, S.S. & etc.** (2017). *Hromadskist u zapobihanni i protydii zlochynnosti: vitchyzniani ta mizhnarodnyi dosvid* [Publicity in crime prevention and counteraction: domestic and international experience]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Melnyk, P.O.** (2019). *Kryminalno-pravove zabezpechennia protydii orhanizovanii zlochynnosti v URSS (1960-1991 rr.)* [Criminal and legal support for combating organized crime in the USSR (1960-1991)]. (*Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Shpak, V.** (2012, April 28). Ihor Protsenko: "Do kozhnogo pidlitka mozna znaity indyvidualnu stezhynu" [Igor Protsenko: "You can find an individual path to each teenager"]. *Uriadovyi kurier*. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/igor-procenko-do-kozhnogo-pidlitka-mozhna-znajti-i/> [in Ukrainian].
- Shtefan, L.A., Yushko, O.V. & Boreiko, N.O.** (2018). *Profilyaktyka deviantnoi povedinky ditei ta molodi v Ukraini: retrospektyvnyi analiz* [Prevention of deviant behaviour of children and youth in Ukraine: a retrospective analysis]. Kharkiv [in Ukrainian].
- Yuzikova, N.S.** (2011). *Zakhody zapobihannia zlochynnosti nepovnolitnikh za radianskykh chasiv* [Measures to prevent juvenile delinquency in the Soviet period]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriya: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo»*, 4 (21), 111-116 [in Ukrainian].